سەرنجێکی کورت سەبارەت بە کتێبی شکانەوەی نەتەوەکان.. لە نووسینی: رۆبەرت کوپەر.. وەرگێڕانی بە عەرەبی: زهیر سمهوری

ئامادەکردنی: گۆران عەبدوڵڵا

سیستەم و پەشێوی لە سەدەی بیست و یەکەمدا

ئەم کتێبە لەلایەن رۆبەرت کوپەرەوە نووسراوە، کە دیپلۆماتکار و سیاسەتزانێکی بەناوبانگی بەریتانییە، وە یەکێکە لەو بیرمەندە گرنگانەی کە بە وردی باسی لەگۆڕانکارییەکانی سیستمە جیهانییەکان کردووە لەدوای کۆتایی جەنگی ساردەوە.

کتێبەکە بە زمانی ئینگلیزی بە ناوی “The Breaking of Nations: Order and Chaos in the Twenty-First Century” بڵاوکراوەتەوە و دواتر بە زمانی عەرەبی وەرگێڕدراوە. لە لایەن زهیر السمهوري.

کورتەیەک دەربارەی کتێبەکە:
رۆبەرت کوپەر لەم کتێبەدا شیکارییەکی قووڵ دەربارەی گۆڕانکارییەکانی سیستەمە جیهانییەکان لەدوای ساڵی ١٩٨٩ پێشکەش دەکات، کە بە بڕوای ئەو تەنها کۆتایی هاتنی جەنگی سارد نەبوو، بەڵکو کۆتایی ئەو سیستەمە کۆنەی هاوسەنگی هێزەکانیش بوو کە بۆ چەندین سەدە لە ئەوروپادا سەروەر بووە. کتێبەکە بە تایبەتی سەرنج دەخاتە سەر ئەوروپا، چونکە بۆ ماوەی ٥٠٠ ساڵ ئەوروپا ناوەندی سیستەمە جیهانییەکان بووە. سەرەڕای ئەوە، کوپەر شیکارییەکەی فراوانتر دەکات بۆ تەواوی جیهان لە چوارچێوەی جیهانیبووندا، کە ئیتر کیشوەرەکان لە یەکتر جیا نەماون و کێشەکانی وەک شەڕەکان، تیرۆریزم، و موشەکەکان سنوورەکان دەبەزێنن.

دابەشکردنی جیهان لە کتێبەکەدا:
کوپەر جیهان بە سێ بەشی سەرەکی دابەشدەکات لەسەر بنەمای سروشتی

وڵاتەکان و سیستەمی سیاسیی سەروەرەکانیان:

١. جیهانی کۆن (پێش مۆدێرنە):

ئەم بەشە ئەو وڵاتانە لەخۆدەگرێت کە هێشتا لەژێر سێبەری سیستەمە کۆنەکاندا دەژین، کە ئیمپراتۆریەتەکان یان دەسەڵاتە ناوەندییە بەهێزەکان وەک پاشاکان و ئیمپراتۆرەکان سەروەرن. ئەم سیستەمە تا ناوەڕاستی سەدەی بیستەم سەروەر بووە، وە کەسا زۆرجار یەکێک بووە لە کاربەدەستە سەرەکییەکانی ئەم سیستەمە.

٢. جیهانی مۆدێرن:

لێرەدا کوپەر قسە لەسەر ئەو وڵاتانە دەکات کە پشت بە سیستەمە کلاسیکییەکانی دەوڵەت-نەتەوە دەبەستن لەم ناوچانەدا، وەک کەنداو و ڕۆژهەڵاتی ئاسیا، جۆرێک لە ئاشتی سەروەرە، یان بەهۆی هاوسەنگی هێزەکان لە نێوان وڵاتەکان، یان بەهۆی بوونی هێزە دەرەکییەکان وەک ئەمریکا کە جۆرێک لە سەقامگیری پێکدەهێنێت.

٣. جیهانی دوای مۆدێرن (پۆستمۆدێرنە):

ئەم بەشە بەشێوەیەکی سەرەکی یەکێتی ئەوروپا لەخۆدەگرێت، هەروەها هەوڵەکانی وڵاتانی وەک ژاپۆن بۆ پەیوەندبوون پێیەوە. کوپەر پێیوایە یەکێتی ئەوروپا نموونەیەکی نوێیە لەدەوڵەت، کە سنوورەکانی نێوان سیاسەتی ناوخۆیی و دەرەکی لەناودەچن و قەوارەکە دەبێتە "پۆست نەتەوەیی". کوپەر باوەڕی وانییە کە یەکێتی ئەوروپا ببێتە دەوڵەتێکی نەتەوەیی یەکگرتوو، بەڵام دەبێتە نموونەیەک بۆ هاوکاری و یەکخستنی سنوورەکان.

بیرۆکە سەرەکییەکان:

- **ئەمریکا و سیستەمە جیهانییەکە:**

کوپەر ڕۆڵی ئەمریکا لەم جیهانە نوێیەدا باس دەکات و پێیوایە ئەمریکا ئەوەیە کە ئەم سیستەمە جیهانییە نوێیەی لەدوای جەنگی ساردەوە "داهێناوە". ئەو دەبینێت کە ئەمریکا باوەڕی وایە هەرچی بە خۆی گونجاو بێت، بۆ تەواوی مرۆڤایەتیش گونجاوە، هەوڵ دەدات سیستەمەکەی وەک پارێزەرێک بۆ ئەم سیستەمە لەسەر ئاستی جیهان بسەپێنێت.

- **مردنی غەریزەی ئیمپراتۆری:**

کوپەر ئاماژە بەوە دەکات کە وڵاتە گەورەکانی ڕۆژئاوا، وەک فەرەنسا و ئەڵمانیا.. هتد، چیتر بیر لە داگیرکاری یان فراوانبوونی ئیمپراتۆری ناکەنەوە، تەنانەت ئەگەر توانای

سەربازییان (وەک چەکی ئەتۆمی)یش هەبێت. ئیتر خاوەندارێتی زەوی یان کۆنترۆڵکردنی گەلانی دیکە ئامانج نییە، بەڵکو ئەوە بۆ وڵاتەکانیان بۆتە "کابووس" بەهۆی ئەو ئاڵۆزیانەی کە لەگەڵ خۆیدا دەیهێنێت.

• کێشە نوێیەکان:
لە جیهانی گڵۆبالیزەیشندا، کوپەر دەبینێت کە کێشەکان ئیتر بەچەشنی کێشەکانی رابردوونیە (وەک جەنگی نێوان دەوڵەتەکان)، بەڵکو پەیوەندییان بە تیرۆریزم، موشک□کان و شەڕە سەر سنوورێکانەوە هەیە. بۆ نموونە، ئەوروپا چیتر سەرقاڵی شەڕە ناوخۆییەکانی نێوان وڵاتەکانی نییە، بەڵکو سەرقاڵی چۆنیەتی ما□□□کردنە لەگەڵ ئەم کێشانەی کەلەجیهاندا دەگوزەرێن.

بۆچوونەکان دەربارەی کتێبەکە:
کتێبەکە سەرنجی زۆرێک لە خوێنەرانی بۆ خۆی راکێشاوەو بۆچونی جیاوازی لێکەوتووەتەوە:
• هەندێک کەس ئەوە وەک شیکاری□□کی قووڵ و داهێنەرانە بۆ سیستمە جیهانییەکە دەبینن، بەتایبەتی لە دیدگای ئەوروپییەوە. وە ستایشی دیدگای کوپەر بۆ گۆڕانە گەورەکانی پەیوەندییە نێودەوڵەتییەکان دەکەن.
• کەسانی دیکە رەخنەیان لێگرتووە بۆ نەدانی دابەشکارییەکی روون و پەیوەندیدار بۆ مێژووی پێش و پاش مۆدێرنە، وە پێیانوایە کە بیرمەندانی وەک فوکویاما، کیسینجر، و هانتینگتۆن شیکاریییەکی زیاتر پتەویان لەم بوارەدا پێشکەش کردووە.

لە دیدی منەوە:
پێموایە کتێبەکە دیدگایەکی سەرنجراکێش دەربارەی چۆنیەتی گۆڕانی سیستمە جیهانییەکە پێشکەش دەکات، بەڵام لەوانەیە تا رادەیەک لایەنگری دیدگای ئەوروپی و رۆژئاوایی بێت. شیکاری کوپەر بۆ رۆڵی ئەمریکا جێگای مشتومڕە، چونکە پێشبینی دەکات کە سیستمە ئەمریکییەکە لە جیهاندا گونجاوە، کە ئەم پێشبینییە بەدڵنیاییەوە هەمووان پێی رازینین، بەتایبەتی لە دیدگای وڵاتە رۆژئاوایییەکانەوە کە لەوانەیە ئەم سیستمە وەک جۆرێک لە سەرەوەری ببینن. هەروەها، بیرۆکەی "مردنی غەریزەی ئیمپراتۆری" لەوانەیە خۆشخەیاڵیبێت، چونکە شەڕەکان بۆ سەرچاوە و نفووز هێشتا بەردەوامن، تەنانەت ئەگەر شێوەکانیشیان گۆڕابێت.